

Anmeldelser

Danske digtere

Anne-Marie Mai (red.): *Danske digtere i det 20. århundrede*, I-III, Kbh. 2000-2 (Gad).

I perioder med mange fornyelser i litteraturvidenskaben udgives der få faglige standardværker. I perioder med få faglige fornyelser udgives der mange standardværker. I disse år boomer udgivelsen af standardværker. En håndfuld er allerede kommet, og en række bindstærke ny litteraturhistorier er undervejs til udgivelse. Her skal omtales et af de store værker, som den interesserede nu kan høste på faglitteraturens mark.

Danske digtere i det 20. århundrede udkom første gang i 1951 i ét bind redigeret af Ernst Frandsen og Niels Kaas Johansen. Det var en moderne udfyldning af det store hul, som Vilh. Andersens litteraturhistorie fra 1920'erne havde efterladt, da den standsede sin tiårsopdelte dækning af litteraturudviklingen ved starten af det 20. århundrede. I 1965, før de store fagfornyelser begyndte at bryde igennem, kom en revideret og udvidet 3-bindsudgave af værket, redigeret af Frederik Nielsen og Ole Restrup. 1980-82, hvor de mellemliggende omvæltninger var ved at bundfælde sig, udsendtes en yderligere udvidet 5-binds udgave af værket redigeret af Torben Brostrøm og Mette Winge.

I indledningsartiklen fra 1980 var Torben Brostrøm mærkbart berørt af, hvad der i mellemtiden fagligt var passeret. Selve værkets tilgang, indike-

ret af titlens »danske digtere« – som Brostrøm tolkede således: »indgangen til litteraturen er digterpersonligheden« (p. 9) – blev kun forsvaret defensivt, næsten undskyldende: »selv om det ikke er så problemløs en vej ind i digtningens verden, som det før har været anset for, er det stadig en naturlig del af den litterære oplevelse og forståelse« (p. 9 f.). Nu 20 år efter, hvor meget dekonstruktivt og andet poststrukturalistisk vand mellemliggende er løbet i åen, har vi så fået den velsagtens sidste version af *Danske Digtere i det 20. århundrede*, tre store bind redigeret af Anne-Marie Mai.

I de to årtier siden forrige udgave har *Digteren*, ja selv den helt prosaiske 'forfatter' litteraturteoretisk set mildest talt været *persona non grata*. Roland Barthes erklærede ham allerede i 1950'erne for død. Han døde også i 1960'erne, hvor det demonstrativt var *teksten*, man i nykritik og strukturalisme fandt det vigtigt at beskæftige sig med. Han døde igen i 1970'erne, hvor det var de større sociale og historiske mønstre omkring digtningen, man læste teksterne i forhold til. Og så døde han endnu en gang i 80'erne og 90'erne som led i den mere omfattende 'subjektets død', en Foucault-inspireret poststrukturalisme hævdede var indtrådt. Men se, om han nu i årtusindskiftets blomsterflor af standardværker ikke viser sig at leve så vel som nogensinde før. Ja, han har faktisk fået et nyt og bedre liv. Hvor Brostrøm i 1980 var anfægtet over sin udgivelse af et værk med en klar biografisk-forfatterskabsorienteret opbygning, ser Anne-Marie Mai tyve år senere anderledes optimistisk på det. Vejen går via en smidig omdefinering af 1800-talskritikkens

genre 'digterportrættet' (eller som det med et allerede moderniserende skridt benævnes: 'forfatterportrættet'): »I dag kan genren anvendes til at karakterisere et forfatterskabs tema og form og dets forskellige kontekster. I denne fjerde udgave af *Danske digtere i det 20. århundrede* I-III bruger vi genren til at udarbejde det, vi har kaldt *forfatter-skabsportrætter*. Værket, teksterne, er de centrale« (III, p. 7). Men dog ikke anderledes, end at den enkelte bidragydende skribent »kan anlægge fokus og prioriteringer alt efter forfatterskabets karakter og skribentens opfattelse af forfatterskabet, perioden og forholdet mellem liv og værk« (ibid.). Således er der meget vide rammer bortset fra selve forfatterskabsenheden. Anlægget i det enkelte bidrag kan være biografisk eller mindre biografisk.

I realiteten er skridtet væk fra Brandes' ligeledes meget fleksible brug af genren da heller ikke ret stort. Eksempelvis skriver Brandes i digterportrættet af Chr. Winther, at han på grund af manglende informationer ikke kan fortælle »om Forholdet mellem Digterens Liv og hans Værker« og derfor uden videre vil gå over til at »give nogle *Studier* over selve hans Poesier og dermed nogle Grundrids til Portraitet af et dansk Digterfysiognomi.«¹ Trods det lille terminologiske løft fra *digterportrættet* til *forfatterskabsportrættet* er vi – efter årtiers teoretiske angreb – altså stadig på det gamle gebet, hvor personen bag danner rammen om tilgangen til teksterne. Og det, uagtet alle mellemliggende hændelser, med færre

teoretiske anfægtelser, end Brostrøm havde i 1980.

Når dette kan forekomme, skyldes det bl.a., at digterportrættet først og fremmest repræsenterer en formidlingsgenre, sådan som Anne-Marie Mai med rette fremhæver. Litteraturteoretiske miljøer og diskurser har ikke noget direkte link til litteraturformidlende kontekster og slet ikke til litteraturens praktiske kredsløb. Hvad der det første sted kan være obsolet, danner det andet sted en uanfægtet konsensus. Hvor mange gange forfatteren end bliver ihjelslået teoretisk, er han på biblioteket, i boghandelen og i alle medier, hvor litterære sager benævnes, den i praksis mest uomgængelige litterære kategori. Og det må et formidlingsorienteret værk rette ind efter.

I de to tidlige udgaver af værket – 1951 og 1965 – kunne man med en vis realitetssans i behold henvende sig formidlende til et alment, litterært interesseret publikum. Det fandtes, det ville gerne informeres, og det var lydhørt over for de sagkyndiges aktuelle vurdering af, hvad der var læseværdigt og mindre læseværdigt i århundredets danske litteratur. I dag findes dette publikum stort set ikke mere. Hvis nogen nu fandt på at drage ud for at møde en almindelig borger, der havde købt eller havde planer om købe sig et nyt trebindsværk til i alt kr. 1.650 for at læse ajourførte portrætter af Gustav Wiedes, H.C. Branners, Peter Laugesens eller Mads Brenøs forfatterskaber, så ville det nok vare længe, før pågældende kom hjem igen.

Til gengæld er der opstået et andet publikum, der kan være målgruppe for litteraturformidling. Endnu op i 1960'erne var de litteraturstuderende

1. Brandes: *Danske Digterportrætter*, Kbh. 1965, p. 72.

en gruppe på nogle få hundrede. Nu tælles de trods nedgange og diffusioner til en række andre mediefag i tusinder. Men hvor litteraturstuderende i 60'erne – bl.a. gennem det obligatoriske curriculum i gymnasiet – stadig kendte hovedtrækkene i tekstmassen 'den danske litteratur', så er for nutidens studerende store dele af denne tekstmasse *terra incognita*, også selv om man historisk begrænser sigtet til det 20. århundrede. Der er altså stadig brug for formidling. Og for en ajourført formidling, hvor tidens litteratur dels kaster deres nye blik på den tidligere del af århundredet, dels præsenterer hvad der siden er kommet til samtidig med dem, i dette tilfælde 1980'ernes og 1990'ernes litteratur.

Når det er sagt, skal modsætningen mellem forfatterfjendske litteraturteoretiske mantra og formidlingens nødvendige forfatterorientering ikke overskygge en vigtig forbindelse af en anden art. Er man ikke kun til abstrakte teoretiske diskurser, men også til konkrete tekstanalytiske undersøgelser, er selve afgrænsningen 'et forfatterskab' altid højlig relevant. I et forfatterskab ser man en digters i bedste fald originale 'særsprog' i sin helhed; det gælder såvel tematisk som tropologisk. Den klassiske nøgle til forståelse af dunkle forhold i den enkelte digteriske tekst vil altid være at folde det nærmestliggende større billede ud: forfatterskabets gruppe af tekster taget som en helhed. Ikke nødvendigvis diakront eller udviklingsmæssigt opfattet. Snarere som hele puslespillet, hvor man gradvis og efterhånden – men nogle gange også pludselig – kan se, hvad billedet går ud på, og hvor de enkelte brikker hører til. Anskuet på denne

måde kan forfatterskabsportrættet på én gang udfylde nogle formidlingsfunktioner og samtidig repræsentere noget mere krævende og interessant. For skribenten en mere omfattende tekstanalytisk opgave; for læseren – hvis det er lykkedes for skribenten at løse opgaven – ikke kun et sæt nyttige standardinformationer, men ny viden af mere substantiel art.

Er det så lykkedes for skribenterne i denne udgave af *Danske Digtere*? Ja, i nogle tilfælde, men dog ikke i alle. Forfatterskabsportrættets mulighed for at være et frugtbart format er ikke den eneste. Det kan bruges til mange ting og bliver det da også.

I første binds første portræt – af realismemesteren Pontoppidan – bliver det brugt som anledning til at sparke kritisk bagud mod tidligere forskning i forfatterskabet. Der er naturligvis ikke noget forkert i at blotlægge forgængernes begrænsninger. Men i en udadrettet formidlingssammenhæng som denne, hvor den informationsøgende student ankommer uden at kende meget til, hvad der for årtier siden blev skrevet om forfatterskabet, er intern forskningspolemisk skyggeboksnings måske ikke det bedste at servere. Især ikke når ærindet indebærer, at eksempelvis almindelig faglig viden om teksters forløbsmæssige opbygning må vendes på hovedet. Læseren bliver således i Pontoppidan-portrættet didaktisk belært om, at i en narrativ teksts forløb – her romanen *De Dødes Rige* – »er det, der står sidst, ikke nødvendigvis nogen konklusion« (I, p. 26). Alt hvad der står rundt omkring i det lange tekstforløb er lige så vigtigt som slutningen, fremgår det, selv om argumentationen ikke er ganske klar. Klart er derimod formålet,

nemlig at hævde noget om Pontoppidans romanslutninger, som »især en ideologikritisk eftertid har haft svært ved at fatte« (ibid.). At al narrativ forskning fra Aristoteles' poetik til moderne klassikere som Frank Kermodes *The Sense of an Ending* og Peter Brooks' *Reading for the Plot* i den forbindelse bliver hældt ud ad vinduet for at hjemdrive en polemisk påstand af denne art, er bestemt ikke klogt i et værk, hvor studerende skal søge viden. Enhver ved jo, at et tekstforløbs slutning har en særlig og anden betydning end dets begyndelse og dets midte for nu at parafrasere Aristoteles. Og det er mildt ironisk at hævde det modsatte i en polemik om netop *De Dødes Rige*, når alle interesserede nu efter Bay og Bredsdorffs udgivelse af en række Pontoppidanbreve nemt kan erhverve den viden, at digterens »ledende Tanke under Udarbejdelsen af min Bog« – som han gjorde rede for i et brev til Georg Brandes i 1915 – præcist svarer til netop det, som de grimme ideologikritikere fandt frem til blot ved at analysere teksten. Nemlig at romanens slutning naturligvis er et billede af – med Pontoppidans ord – »nogle Mennesker [...] der – uden alle Mirakler – reddes ud af Undergangen og grundlægger en ny Tid.«¹ En forfatters egen opfattelse af teksten er naturligvis ikke nogen facitliste for en analytiker. Men når en så reflekteret digter som Pontoppidan bekræfter, hvad en blot Aristoteles-informeret forløbsanalyse kan se i selve teksten, så er det bemærkelsesværdigt set fra et professionelt fagligt synspunkt, at *Danske*

Digtere i sin genskrivning af det 20. århundredes danske litteratur starter med spille ud med kort af denne slags. De er ikke kun mærkede, de er også små.

Men der er selvfølgelig en drivende tanke med det, og tanken er at portrættere Pontoppidan som en personlighedsdigter, d.v.s. at rive ham ud af kløerne på de litteraturvidenskabelige forgængere, der elskede Pontoppidan, fordi han i forlængelse af den europæiske 1800-talsrealismes traditioner kunne gestalte mennesker som sociale og historiske væsener og ikke kun som ensomme sjæle i universet. Det nye portræt føjer sig derfor pænt ind i det tidlige 1900-tals akademiske læsetradition, hvor det personlige oftest var alt, og de kritiske og/eller satiriske sociale beskrivelser i teksterne kun sås som historisk kulisse, koloreret papmaché uden større værdi og uden analytisk interesse. Man kan mene, at det er en analytisk forsnævring at gøre sådan. En halverende biedermeierisering af et forfatterskab, der som regel selv kun maler med pastel, når det gør nar. Men et portræt behøver selvfølgelig heller ikke være vellignende; det kan også nøjes med at være nydeligt.

Der er stærkere farver på paletten i *Danske digteres* portræt af det andet koryfæ fra århundredets begyndelse, Johs. V. Jensen. Det bygges op ved hjælp af en teknik, der med betydelig gevinst er brugt andre steder i de tre bind, nemlig ved at en mere indgående analyse af en vigtig enkelttekst gradvis ekspanderes til at række ud til hele forfatterskabet. Det betyder, at man får en platform med solidt tekstbelæg og derfra kan trække linier, der ikke bliver tegninger i luften, som det ellers nemt

1. *Henrik Pontoppidans breve*, bd. 2 (1914-1943). Udvalgt og kommenteret af Carl Erik Bay og Elias Bredsdorff, Kbh. 1997, p. 25 f.

kan ske, når store forfatterskaber skal fremstilles på få sider. Teksten er den fantastiske »Wombwell«, der for enhver tekstanalytiker frembyder en bugnende buffet af godt stof. Den bliver ikke tomt, men afsættet her udstikker alligevel en fornuftig kurs for en tydeligt fascineret og indviet skildring af stilisten og fantasten Jensens mange mærkelige værker. Afsmag mærkes ikke, heller ikke over for Jensens ganske vist underholdende, men dog let bizarre zoologiske vitalisme. I stedet for at blive indsat i det tidlige 20. århundredes kulturhistoriske raritetskabinet spås den strålende fremtid i det 21. århundrede.

I portrættet af Tom Kristensen, der ligesom Jensen-portrættet er malt af Frits Andersen, gives der en mindre præcis tekstunderbygning af synspunkterne. Men til gengæld møder man et stort, tydeligt eksistentielt farvet engagement, der gør beskrivelsen levende. Her fremtræder samtidig fordelene af den større tidsafstand, end de forudgående kritikergenerationer havde. De var endnu tæt på 'mongoleren' (Rifbjergs epitete), der med *Hærværk* meget længe ludede over eftertiden, mytologisk og 'larger than life'. Nu afmytologiseres der, og skønt ikke altid forsynet med fyldigt belæg sker indkredsningen af forfatterskabets – eller måske snarere digterens – bløde punkter skarpt og skarpsynet.

Vægtningen af digterpersonen går naturligt ud over tekstbeskrivelsen og både *Hærværk* og *Livets Arabesk* fortjener at blive læst med stærkere fokus på fortælle tekniske aspekter. Det var ikke kun i lyrikken Tom var en formskærer for herren, og vi er i en periode, hvor 'fortælleren' også i dansk litteratur kommer i spil. Selv hos en –

også romanteknisk – så konservativ forfatter som Paludan, ser man det, og Per Krogh Hansen får meget ud af i sit Paludan-portræt at fokusere på tekster og fortælle teknik. Nils Gunder Hansen overvejer i sit Branner-portræt – der samtidig indeholder en advokatur for den gode gammeldags alvidende fortæller – også en læsning af *Rytteren*, der ikke går direkte på det ideologisktematiske stof, men er opmærksom på et ikke restløst identitetsforhold mellem fortæller og forfatter.

Mens de bidragsydere, der er opmærksomme på prosaens fortællerfunktioner, har mulighed for at undslippe den simpelt kausale biografiske forklaringstilgang, som er forfatterportrættets indbyggede fare, så er andre portrættører mere udsatte. Nogle synes dog ikke, at der er noget at være bange for, tværtimod. »[V]el også i kraft af de tidlige erfaringer med kunst og digtning fra barndomshjemmet« (II, p. 157), hedder det forklarende om avantgardisten Højholts sikre håndslag i en formulering, som rammer Hans Brix på et hår. Senere tegner hans »livsførelse med kone og tre børn« (II, p. 158) billedet af »et forfatterskab med et langt tilløb« (ibid.). Hvis man synes her i stedet at fornemme Vilh. Andersens stemme tone frem, hører man rigtigt. Andersens trefoldighed, når et digterværk skulle forklares – det arvede, det oplevede og det lærte – klinger også med i portrættets påvirkningshistorie: »Denne konkretistiske strategi har Højholt lært sig af digtere som Eugen Gomringer og Heinszenbüttel« (II, p. 159). Og forskerens konjunktive 'forsigtighed' om de genetisk-komparative forbindelser lanceres med samme rene lyd: »Højholt kan have arvet denne særegne litterære

erfaring fra surrealismens automat-skrift« (p.164). Var det ikke for automat-skriften og Højholt ville man have troet, at det var en Andersen-elev, der med ført pen skrev om en dansk digter i det 19. århundrede. En kritikhistorisk katakrese kunne man fristes til at kalde det.

Andersen-pastichen i høj stil er dog en undtagelse, om end en interessant sådan. Selv når tekstfunderingen ikke er så præcis som i Jensen- og Paludan-analyserne, hvor digterlivet af samme grund naturligt rykker i baggrunden, fremtræder portrætterne oftest med forholdsvis åbentstående forbindelser mellem de biografiske forhold, der opridses i et indledende afsnit, og værkerne, der efterfølgende gennemgås. Undgår man derved kausalbiografismens Scylla, drager til modsat side til gengæld en Charybdis, som man kan kalde 'kronologismen': den slaviske opregning af værker i en fremstilling, hvis struktur leveres af titler og årstal, og hvis indhold er karakteristisk med mange adjektiver og med få analytiske linier til at binde dem sammen.

Bedst er derfor i flere tilfælde de portrætter, hvor genren kun er en ramme eller kanal for formidling af egentlige analyser, som bidragyderen har leveret i helt andre sammenhæng. Og indeholdt *Danske digtere* ikke samtidig et antal portrætter – til de allerede nævnte kan føjes eksempelvis portrætterne af Bodelsen og Peter Høeg – hvor skribenterne reelt har taget genren på sig som tekstanalytisk udfordring og løftet den, kunne man godt kastes tilbage til de tvivl, som Brostrøm i 1980-udgaven følte sig anfægtet af.

Kronologismens problem er naturligvis særlig akut i relation til behand-

lingen af de redaktionelt lavere rangerede forfatterskaber. Der er her afsat så få sider, at det lægger op til kun korte karakteristikker og vurderinger, ikke en egentlig forfatterskabsanalyse, hvis ellers skribenten skulle have hensigter herom. Man forstår selvfølgelig nemt pladsprioriteringens nødvendighed. Men problemet peger videre frem på noget strukturelt i et forfatterorganiseret værk af denne art: Det er disponeret og læses som en perlerække; men alle perlerne er naturligvis ikke lige store eller skønne. Nogle burde nok slet ikke have været med. Omvendt vidner udvælgelsen informativt om, hvordan det forgangne århundrede tager sig ud for de øjne, der her ser på det. Det gælder jo helt generelt, at et værk som dette ikke kun fortæller om de portrætterede, men lige så vel om portrætterne: et stort og ret repræsentativt udsnit af yngre og midaldrende danske litterater i aldersgruppen fra godt 30 til omkring 50.

Dette gruppebillede, som det gennem læsningen tegner sig, er bestemt heller ikke uinteressant. Det er et billede af en 'generation' af litteraturfolk, der ser anderledes ud end deres forgængere. Umiddelbart forekommer den yngre flok mindre homogen. De fleste har kastet den kappe af akademisk normalprosa af sig, som man tidligere lidt undseligt svøbte sig i, når man bidrog til denne slags værker. Der skrives nu frisk og personligt. Og de æstetiske domme, som hører til genren, serveres ofte med et adjektivforbrug, der ikke er uden underholdningsværdi. Grå er ikke dominerende som personlig farve, skønt den forekommer.

Men ser man hen over de mange bidrag, kan man godt blive slået af en

tendens til, at relativt mange mere beskriver end egentlig analyserer stoffet. Der males gerne; med store og små pensler og ret så mange farver. Men skal man bagefter sammenfatte en *præcis* formulering af, hvad et portrætteret forfatterskab efter skribentens mening indeholder af litterære kvaliteter – det være sig fortælleteknisk, tropologisk eller tematisk – vil det i mange tilfælde være ikke så let. Og skal man finde en velunderbygget analytisk begrundelse, kan det blive endnu sværere. Meget af dette problem hører til genren, men ikke det hele. Noget hører også til generationen. Det kan man reflektere forskelligt over. Men det er i sig selv et gode, at materialet hertil er blevet leveret, og enerådende er tendensen som nævnt heller ikke.

Der er således mange facetter i helhedsindtrykket, og det er ingenlunde givet, at de kritiske overskygger de modsatte. Det er et kæmpearbejde at organisere denne slags værker, og den generelle gevinst ved *Danske digtere*, at de sidste årtiers digteriske tilvækst i Danmark er blevet beskrevet, og at de tidligere forfatterskaber er blevet genlæst af en yngre generation, er bestemt opnået. Der er heller ingen tvivl om, at det gamle værk i sin ajourførte udgave bedre end forgængeren er på talefod med den aktuelle målgruppe. Tiltalende for denne er også værkets nyttige ‘apparat’ af litteraturhistoriske oversigter, årstal og litteraturhenvisninger. Blot en skam, at værket med sit umådeligt tunge papir – hvert bind vejer ca. 2 kg og er absolut ikke ‘portable’ – meget bestemt stritter imod at blive brugt i bus og tog, hvor målgruppen ellers kunne have tid til – og glæde af – at snuppe et portræt i ny og næ.

Henning Goldbæk

Herman Bangs hemmeligheder

Dag Heede: *Herman Bang: Mærkværdige læsninger – toogfirs tableauer*. Odense 2003 (Syddansk Universitetsforlag).

Dag Heedes nye bog om Herman Bang rummer 82 tableauer med indfaldsvinkler omkring især *Håbløse Slægter*, *Ved vejen*, *Stuk* og *Tine*, men også mindre værker som »Frøkenen«, der læses forbavsende grundigt og åbnes på en ny og overraskende måde. Hele projektet har sit tyngdepunkt i Michel Foucaults begærshermeneutik, det er læsninger, der indfanger de bangske ambivalenser mellem kønnene, mellem heteroseksualitet og homoseksualitet; og bedst er de steder, hvor begge typer bringes i bevægelse, relativeres, og ofte sættes de i anførselstegn for at understrege deres metaforiske og »allegoriske« anvendelse i bogen.

Hele bogens centrale projekt finder man ikke i et forord, men i note 45, der pludselig udfolder projektets bagvedliggende motivation. Med reference til Villy Sørensens forord til *Haabløse slægter* fra 1965, hvor han angriber »Harry Jacobsens hemmelige viden om, hvad bogen »egentlig« handler om«, distancerer Dag Heede sig udtrykkelig fra en sådan reduktionistisk tekstlæsning. Hans mål er tværtimod at forøge »læsemulighederne« (p. 58). Dermed bringer han Bang-bogen ind i samme queer-læsnings-tradition, som han allerede anvendte i læsningerne af Karen